

BUREBISTA ȘI CELȚII DE LA DUNĂREA DE MIJLOC

DE

MIHAIL MACREA

Pe la mijlocul sec. I î.e.n., timp de aproape două decenii, triburile dacogețice, de la Dunărea de mijloc pînă la Pontul Euxin și de la Carpații nordici pînă la Haemus, unite sub conducerea regelui Burebista, s-au afirmat cu deosebită vigoare, atît în interior, în domeniul culturii materiale și spirituale, cît și în afară, prin nimicitoare expediții militare împotriva popoarelor vecine. O dată cu apariția strălucită a lui Burebista, centrul puterii politice și militare a daco-geților s-a deplasat de la est de Carpați spre vest, în Transilvania, de la geți la daci¹. Sub conducerea lui Burebista succesele dacilor au fost neîntrerupte și durabile. Ele au ajuns să îngrijoreze și pe romani, care își vedeau amenințate posesiunile lor din sudul Dunării. Dacii au ajuns poporul cel mai puternic din Europa centrală și de la Dunărea de jos și adversarii cei mai temuți ai romanilor în această parte a lumii. Cercurile conducătoare de la Roma au început să se intereseze acum în de aproape de daci, acest interes menținîndu-se atît timp cît ei vor reprezenta o forță politică și militară la granițele imperiului roman. Evenimentele din timpul lui Burebista și din vremurile următoare și-au găsit ecoul în operele scriitorilor antici, în istoriografia și chiar în literatura antică.

Izvorul principal pentru epoca lui Burebista este Strabo, care trăiește pe timpul lui Augustus, fiind aproape contemporan cu evenimentele pe care le relatează². El rezumă foarte concis (VII, 3, 11) întimplările din timpul lui Burebista:

Βουρεβίστας, ἀνὴρ Γέτης, ἐπιστὰς ἐπὶ τὴν τοῦ ἔθνους ἐπιστάσιαν, ἀνέλαβε κεκακωμένους τοὺς ἀνδρώπους ὑπὸ συχνῶν πολέμων καὶ τοσοῦτον ἐπῆρεν ἀσκήσει γὰρ νήψει καὶ τῷ προσέχειν τοῖς προστάγμασιν, ὥστ' ὀλίγων ἐτῶν μεγάλην ἀρχὴν κατεστήσατο, καὶ τῶν ὁμόρων τοὺς πλείστους τοῖς Γέταις. ἤδη δὲ καὶ

¹ Geții și dacii sînt două ramuri ale aceluiași neam, vorbind, după mărturia lui Strabo (VII, 3, 13) aceeași limbă: ὁμόγλωττοι δ' εἰσὶν οἱ Δακοὶ τοῖς Γέταις. Deosebirea între ei este numai de ordin teritorial, după Strabo, VII, 3, 12, geții locuind partea de răsărit, înspre Pontul Euxin, iar dacii partea dinspre apus, pînă înspre Germania și izvoarele Istrului. Numele de geți e folosit de preferință de către scriitorii greci, iar cel de daci de către romani.

² Cf. W. Christo-O. Stählin-W. Schmid, *Geschichte d. griechischen Literatur*, München, 1920, II, 1, p. 411.

Ῥωμαίοις φοβερὸς ἦν, διαβαιῶν ἀδεῶς τὸν Ἰστρον καὶ τὴν Θράκην λεηλατῶν μέχρι Μακεδονίας καὶ τῆς Ἰλλυρίδος, τοὺς τε Κελτοὺς τοὺς ἀναμειγμένους τοῖς τε Θραξῖ καὶ τοῖς Ἰλλυριοῖς ἐξεπόρθησε, Βοῖους δὲ καὶ ἄρδην ἠφάνισε τοὺς ὑπὸ Κριτασίρω καὶ Ταυρίσκου. (Burebista, de neam get, ajungind să domnească peste neamul său, a luat în stăpînire niște oameni ticăloșiți de desele războaie și în așa măsură îi ridică prin muncă, cumpătare și ascultare de porunci, încît în cîțiva ani întemeie o mare stăpînire și pe cei mai mulți dintre vecini îi supuse geților. Ba ajunse temut și de romani, deoarece trecea Istrul fără teamă și jefuia Thracia pînă în Macedonia și Illyria, iar pe boii de sub conducerea lui Critasiros și pe taurisci i-a șters de pe fața pămîntului).

Alte informații mai aflăm de la ceilalți scriitori antici, în primul rînd de la Dio Chrysostomul și Iordanes, precum și din unele inscripții descoperite în ruinele orașelor grecești de la Pontul Euxin, între care cea mai prețioasă este cea de la Dionysopolis, cuprinzînd decretul acestui oraș în cinstea lui Akornion¹. Aceste izvoare completează într-o oarecare măsură știrile pe care le avem de la Strabo cu privire la epoca lui Burebista. Oricît de laconice, aceste informații sînt precise, faptele relatate constituind un întreg capitol, poate cel mai strălucit, din istoria poporului dac.

Cu toate acestea, cronologia evenimentelor istorice din timpul lui Burebista nu este îndeajuns de lămurită. În istoriografia modernă există încă o oarecare incertitudine și opinii deosebite în privința succesiunii cronologice a acestor evenimente. Credem că deosebirea de păreri rezultă, în afară de relativa lipsă de precizie în această privință a izvoarelor, mai ales din două motive: pe de o parte aprecierea separată a diferitelor acțiuni conduse de Burebista, iar pe de altă parte neglijarea în mare măsură a cunoașterii mai de aproape a dacilor înșiși, a stadiului lor de dezvoltare internă, economică, socială, politică, culturală, precum și a intereselor proprii, care i-au condus pe daci în toate acțiunile lor. Într-adevăr, cercetările arheologice, mai ales cele încă în curs din cetățile dacice din munții Orăștiei și ai Sebeșului, ca și descoperirile monetare, au adus și continuă să aducă o contribuție tot mai însemnată la cunoașterea epocii lui Burebista, ca și, în general, a culturii materiale și spirituale a dacilor. Ele au îmbogățit considerabil cunoștințele noastre despre această epocă. În lumina acestor noi rezultate se va putea înțelege mai bine sensul și orientarea acțiunilor și a legăturilor stabilite de daci pe timpul lui Burebista, ceea ce va permite și stabilirea unei cronologii mai certe a diferitelor evenimente. Concluzii mai sigure în această privință ar avea însă drept consecință și o înțelegere mai justă a întregii politici a dacilor pe timpul lui Burebista, față de toți vecinii și mai ales față de statul roman, a cărui amenințare pentru poporul dac a fost clar sesizată de către Burebista.

Întrucît în studiul de față nu ne putem ocupa decît de unul din evenimentele mai importante din timpul lui Burebista, anume de luptele dacilor cu boii și cu tauriscii și în conexiunea cu acesta de data morții lui Burebista, socotim necesar să enunțăm în prealabil următoarele puncte de vedere de care cititorul va trebui să țină seama spre a înțelege mai bine argumentarea noastră:

1. Considerăm greșită afirmația lui Iordanes, la care confuziile cele mai grave abundă, că Burebista și-a început domnia încă pe timpul lui Sylla

¹ W. Dittenberger, *Sylloge inscr. Graecarum*, 1917, ediția a 3-a, nr. 762.

(deci pe la 82 î.e.n.)¹. Mult mai demn de crezare este Strabo, după care (VII, 3, 11) Burebista a fost contemporanul lui Caesar, ceea ce a confirmat fără echivoc psephisma din Dionysopolis. Începuturile domniei lui Burebista le situăm cu oarecare aproximație în jurul anului 65 î.e.n., cu toate că afirmarea puterii daco-geților și marile lor expediții militare nu au putut avea loc înainte de anul 60, ci abia începînd de la această dată, după cum rezultă chiar din Strabo (VII, 3, 11), care își începe povestirea privitoare la Burebista referindu-se la întimplările din vremea sa (τὰ δ'εἰς ἡμᾶς ἦδη τοιαῦτα ἐπιῆρξε). Domnia lui Burebista se dovedește astfel a fi fost pe cit de glorioasă, pe atît de scurtă (ὡστ'ὀλίγων ἐτῶν μεγάλην ἀρχὴν κατεστήσατο...), adică nu mai lungă de două decenii. În același sens trebuie înțeleasă și expresia « *incrementa Dacorum per Burobosten regem* » din prologul XXXII al lui Iustinus păstrat la Pompeius Trogus.

2. Burebista a fost mai întîi un conducător local, « *regulus* », al unui trib de daci de pe cursul mijlociu al Mureșului, care popula cîmpia de la sud de Orăștie pînă la primele înălțimi ale munților. Ridicîndu-se din mijlocul acestui trib, el a reușit în scurt timp să unească în jurul său toate triburile daco-gețice. Dar reședința regală și centrul politic, militar și religios al stăpînirii sale a rămas tot timpul în cetățile puternic întărite din munții Orăștiei, pe care Burebista a început să le construiască din piatră.

3. O dată sigură, servind ca punct de orientare în cronologia epocii lui Burebista, ne-a fost oferită mai întîi de decretul orașului Dionysopolis din anul 48 î.e.n. La această dată, Burebista era « cel dintîi și cel mai mare dintre regii din Thracia » (πρῶτος καὶ μέγιστος τῶν ἐπὶ Θράκης βασιλέων), cum se exprimă documentul, stăpîn pe ambele maluri ale Istrului și pe vastul teritoriu dintre fluviu și Haemus, ceea ce îi dădu posibilitatea să intre, înainte de lupta de la Pharsalus, prin mijlocirea dionysopolitului Akornion, în legături diplomatice cu Cn. Pompeius, adversarul lui Caesar. Coroborînd aceste știri cu informațiile lui Dio Chrysostomul și ale altor izvoare, s-a putut stabili cu suficientă certitudine că cucerirea orașelor grecești de pe țărmul stîng al Pontului, de la Olbia pînă la Apollonia, și înstăpînirea dacilor în teritoriile din sudul Dunării s-au înfăptuit între anii 55—48 î.e.n.².

★

Pornind de la această precizare cronologică, expediția războinică din vest împotriva boilor și a tauriscilor, pe care după mărturia repetată a lui Strabo i-a nimicit cu totul, nu a putut avea loc decît înainte de anul 55 sau după anul 48 î.e.n., prin urmare la începutul sau la sfîrșitul domniei lui Burebista.

Încă din ultimii ani ai secolului trecut s-a acreditat în istoriografia modernă, fiind împărtășită de aproape toți istoricii care s-au ocupat de această problemă, părerea, susținută mai întîi de B. Niese³, că luptele

¹ Iordanes, *Getica*, XI, 67: *Dehinc regnante Golhis (sc. Getis) Burobista Dicineus venit in Golhiam (sc. Daciam), quo tempore Romanorum Sylla potitus est principatus.*

² C. Patsch, *Beiträge zur Völkerkunde von Südosteuropa*, 1932, V, 1, p. 48 sq. Cf. Brandis, *R.—E.*, col. 1960, IV; V. Părvan, *Getica*, p. 79; G. G. Mateescu, în « *An. Inst. ist. naț.* », IV, p. 332; C. Daicovicu, *La Transylvanie dans l'antiquité*, 1945, p. 47; A. A. Alföldi, *Zur Geschichte des Karpatenbeckens im I. Jahrhundert v. Chr.*, 1942, p. 8; Em. Condurachi, în « *S. C. I. V.* », IV, 1953, 3—4, p. 517 sqq.; N. Fettich, în « *Acta Arch.* », III, 1953, p. 127.

³ În « *Zeitschrift für deutsches Altertum* », XLII, 1898, p. 153 sqq.

impotriva boilor și a tauriscilor au avut loc în jurul anului 60 î.e.n., aceasta fiind cea dintâi acțiune de mare amploare condusă de Burebista¹.

În timpul din urmă însă a fost emisă o nouă părere cu privire la acest eveniment, susținută mai întâi de numismatul R. Paulsen², apoi dezvoltată de istoricul A. Alföldi³, după care luptele cu boii și cu tauriscii ar fi avut loc nu în jurul anului 60, ci mult mai târziu, spre sfârșitul domniei lui Burebista, pe la anul 40 î.e.n. sau chiar după aceea. Consecvent acestei opinii, A. Alföldi, implicit, a fost obligat să încerce să demonstreze că chiar moartea lui Burebista nu a survenit în același timp cu uciderea lui Caesar în senat la idele lui martie 44, cum se susținea fără excepție de către istorici, ci la o dată ulterioară, pe la anul 40 sau mai târziu, în orice caz după înfringerea boilor⁴. Cu câțiva ani în urmă, C. Daicoviciu⁵ și autorul acestor rînduri⁶ au avut prilejul să arate, prin argumente deosebite, lipsa de temeinicie a afirmației privitoare la o dată atât de târzie a morții lui Burebista. O asemenea opinie a fost considerată eronată, ea nefiind susținută nici de izvoarele literare, nici de cele numismatice sau de altă natură. Dar cealaltă latură a teoriei celor doi învățați, referitoare la luptele cu boii și cu tauriscii, nu a fost discutată. Astfel părerea că domnia lui Burebista ar fi durat pînă la anul 40 a început să fie repetată și de alți cercetători⁷.

Pentru lămurirea problemei, a cărei importanță nu se reduce numai la precizarea cronologică a evenimentului în discuție, de rezolvarea ei depinzînd și o mai justă înțelegere a politicii ulterioare a dacilor pe timpul lui Burebista, credem că este necesară reexaminarea și discutarea din nou a tuturor știrilor privitoare la luptele dacilor lui Burebista cu boii și cu tauriscii și la extinderea posesiunilor dacilor spre vest, pînă la granițele germanilor.

Din Strabo (VII, 5, 2) reiese că motivul care a determinat pe daci să pornească la luptă împotriva boilor și a aliaților lor a fost faptul că aceștia ocupaseră ținuturile pînă la Tisa, pe care dacii le revendicau ca fiind ale lor, deci pentru că le aparținuseră înainte: *φάσκοντες εἶναι τὴν χώραν σφετέραν, καὶ περ ποταμοῦ διεργουτος τοῦ παθίσου*.

Înaintarea boilor de-a lungul Dunării și ocuparea de către ei a teritoriilor pînă la Tisa a avut loc înainte de Burebista. Acestea sînt fără îndoială «desele războaie» care, după mărturia lui Strabo, provocaseră decăderea, desigur din cauza repetatelor înfringeri suferite, în care i-a găsit pe daci Burebista atunci cînd a luat în mînă frînele conducerii. În această luptă împotriva neamurilor celtice din vestul Daciei, Burebista a acționat prin urmare ca apărător al pămîntului dacic, încălcat de semnițele celtice. Chiar singură această inițiativă, dreaptă și imperioasă, putea să determine unirea triburilor daco-getice sub conducerea lui Burebista, mai mult decît oricare altă acțiune, îndreptată în oricare altă direcție. Iar dacă Burebista s-a ridicat

¹ Brandis, *R.—E.*, IV, col. 1959; C. Jullian, *Histoire de la Gaule*, 1910, III, p. 145 sq. și 154; W. Kubitschek, în «Oest. Jh.», 1906, IX, p. 74; U. Kahrstedt, în «PZ», 1912, nr. 1, p. 84; M. Flusse, *R.—E.*, V A, 8, 1137; C. Patsch, *Beiträge*, V, 1, p. 44 sq.; N. Fettich, în «Acta Arch.», III, p. 127.

² R. Paulsen, *Die Münzprägung der Boier*, 1933, p. 5.

³ A. Alföldi, *Zur Geschichte des Karpatenbeckens*, p. 15 sqq.

⁴ A. Alföldi, *op. cit.*, p. 18, cf. și p. 33.

⁵ C. Daicoviciu, *op. cit.*, p. 47, n. 1.

⁶ M. Macrea, în «An. Inst. st. Cl.», 1944—8, V, nr. 46, p. 361.

⁷ De pildă N. Fettich, în «Acta Arch.», III p. 127.

din mijlocul unui trib din centrul Transilvaniei, cum dovedesc tot mai convingător cercetările arheologice și descoperirile monetare, atunci e ușor de înțeles că cea dintâi misiune pe care un mare conducător al dacilor, unificator și reformator al neamului său, trebuia să o îndeplinească, era aceea de a pune capăt cit mai degrabă pericolului grav pe care-l reprezenta pentru neamul dacic înaintarea semințiilor celtice spre inima țării dacilor. Contralovitura s-a dovedit într-adevăr viguroasă și radicală. Numai după înlăturarea pericolului din vestul Daciei, Burebista putea să porceadă la acțiuni de și mai mare amploare în alte părți, spre sudul Dunării și spre Pontul Euxin, unde erau de apărut alte interese și mai mari ale neamului dacogetic. Răfuiala cu celții din vest nu a fost decît o introducere necesară la politica de mai mare amplitudine la care dacii se angajară după aceea. Ținînd neconținut seama — ceea ce în general istoricii străini neglijează — că centrul puterii dacilor pe timpul lui Burebista se găsea în Transilvania, această politică ulterioară a marelui rege, care nu a fost nicidecum o aventură, ci o politică pe cit de îndrăzneată și de măreață în țelurile urmărite, pe atît de înțeleaptă și de prudentă, ar fi de neconceput dacă flancul de vest al Daciei, cel mai expus și mai aproape de reședința regală din cetățile de la sud de Orăștie, ar fi rămas descoperit. Atît de puțin înțelept nu ni-l putem închipui pe Burebista, ca să se avînte în expediții pînă în Macedonia, Thracia și Illyria, iar spre est pînă la îndepărtata Olbia, de la gurile rîului Borysthene, în timp ce boii ar fi rămas puternici și amenințători la porțile de vest ale Daciei¹. E greu de conceput cum ar fi putut Burebista antrena pe conducătorii triburilor dacice în expediții atît de îndrăznețe și de îndepărtate cît timp nu ar fi fost lichidat un conflict care timp îndelungat adusese dacilor numai înfrîngerii, pierdere de teritorii și provocase decăderea lor politică și morală.

Dar să vedem în ce măsură știrile literare din antichitate și celelalte categorii de izvoare sprijină această ipoteză formulată deocamdată pe argumente de logică istorică, ce nu pot fi totuși nesocotite deoarece se întemeiază pe cunoașterea realităților acelei epoci.

Principalii adversari împotriva cărora cetele de războinici ai lui Burebista au luptat în vest sînt boii de neam celtic, susținuți de aliații lor tauriscii, de același neam cu ei și cu care locuiau amestecați sau în vecinătate.

Strabo este singurul dintre autorii antici care vorbește direct despre luptele dacilor din timpul lui Burebista împotriva boilor și a tauriscilor. În afară de locul amintit (VII, 3, 11), în care se afirmă că Burebista « pe boii de sub conducerea lui Critasiros și pe taurisci i-a șters de pe suprafața pămîntului », geograful din Amasia se mai referă la același eveniment încă de două ori, o dată (V, 1, 6) cînd amintește, ca de o situație din trecut, pe boii care « în valea Istrului' trăiau amestecați cu tauriscii și în luptă neconținută cu dacii, pînă ce aceștia i-au nimicit, iar pămînturile ocupate mai dinainte de ei și care făceau parte din Illyria au rămas părăsite, fiind folosite doar ca locuri de pășune de către popoarele vecine », și ultima dată (VII, 5, 2) cînd descrie ținuturile de-a lungul Dunării « rămase cu totul

¹ Cu totul neconvingătoare ni se pare argumentarea lui A. Alföldi, *op. cit.*, p. 15, după care boii provocaseră dacilor așa de mari pierderi, încît Burebista a socotit mai cumințe să se avînte în oricare altă parte, numai spre vest nu. Expedițiile din Macedonia, Thracia și Illyricum, ca și cucerirea orașelor grecești de la Pontul Euxin, au fost oare acțiuni mai puțin îndrăznețe decît lupta cu boii?

pustiite pe urma războiului în care dacii au nimicit pe boi și pe taurisci, popoare celtice, conduse atunci de Critasiros ».

În primul rând, ca o premisă necesară pentru înțelegerea ulterioară a evenimentelor, ar trebui să stabilim, cu precizia pe care o permit izvoarele, data la care a avut loc coborîrea boilor, căci ei ne interesează în mod deosebit, din podișul Boemiei, patria mai veche a acestui neam celtic, cunoscută și mai târziu la scriitorii antici sub numele de *Boiohaemum*¹. Obișnuit se afirmă că boii s-au coborît din Boemia la Dunăre și apoi de-a lungul acesteia au înaintat spre răsărit, ajungînd, după cum s-a arătat mai sus, pînă la Tisa, în jurul anului 60 î.e.n. Cu toate acestea, se recunoaște că migrația boilor din Boemia a început totuși mai devreme². De fapt avem o confirmare directă în acest sens într-un pasaj din Poseidonios, păstrat la Strabo (VII, 2, 2), în care istoricul grec amintește, în legătură cu o invazie a cimbrilor (din 113 î.e.n.), pe boii care altădată locuiau în pădurea hercynică, adică în cadrilaterul și în Munții Boemiei, din care rezultă că pe vremea lui Poseidonios, pe la 80 î.e.n., ei nu se mai aflau acolo. Descoperirile arheologice par să confirme și ele plecarea destul de timpurie a boilor din Boemia, prin încetarea mai devreme decît în alte părți a culturii tîrzii a Latène-ului din Boemia și Moravia, încă pe la sfîrșitul sec. II î.e.n., ca și prin apariția în acele regiuni a unor elemente cu cultură atribuite semințiilor germanice, care au înlocuit acolo pe boi³.

Ulterior izvoarele îi arată pe boi locuind de-a lungul Dunării începînd de la Boiodurum (Ptol., II, 12, 4) aproape de Passau, în Noricum și partea de nord-vest a Pannoniei în « Mica cîmpie » maghiară și în toată Slovacia de vest, de unde apoi cetele lor, după lupte îndelungate cu dacii, au ajuns pînă la riul Tisa. Extensiunea lor teritorială e confirmată și de răspîndirea noilor tipuri de monede boice, de aur și de argint, cele mai multe purtînd nume de regi⁴.

În noile teritorii, boii rămîn pînă la înfrîngerea lor de către dacii lui Burebista. O primă indicație referitoare la data la care a avut loc catastrofa o avem la Caesar, care face mențiune de lupte între boi și celții din Noricum și de ocuparea capitalei acestora Noreia⁵, după care un grup de 32 000 de boi devin aliații helveților și emigrează în Gallia⁶. Întîmplările acestea au avut loc înainte de anul 58 î.e.n. Pe bună dreptate s-a înțeles că aceste lupte dintre boi și celții din Noricum s-au produs după ce, undeva mai spre est, boii și tauriscii au fost zdrobiți de dacii lui Burebista⁷. Boii care asediază Noreia și apoi emigrează în Gallia erau probabil supraviețuitorii dezastrului provocat de daci, în fuga lor precipitată spre vest⁸.

¹ Ihm, R.—E., 629, s. v. *Boiohaemum* și R. Paulsen, *op. cit.*, p. 3 sq., unde se dau și izvoarele. Numele s-a păstrat pînă astăzi în actuala denumire a Boemiei.

² R. Paulsen, *op. cit.*, p. 2; A. Alföldi, *op. cit.*, p. 12.

³ R. Paulsen, *op. cit.*, p. 3.

⁴ R. Paulsen, *op. cit.*, p. 74 sqq., cu harta descoperirilor.

⁵ *De bello gallico*, I, 5, 4; *Boiosque, qui trans Rhenum incoluerant et in agrum Noricum transierunt Noreiamque oppugnarent, receptos ad se (ad Helvetios) socios sibi adsiscunt.*

⁶ Caesar, *De bello gallico*, I, 25, 6; 28, 5; 29, 2.

⁷ C. Jullian, *op. cit.*, p. 145, n.5 și L.-A. Constans, *César, Guerre des Gaulois*, 1926, p. 5, n. 2.

⁸ Interpretarea pe care o dă A. Alföldi, *op. cit.*, p. 12, acestui pasaj din Caesar, anume că aceste lupte dintre boi și norici ar fi avut loc cu prilejul coborîrii primelor cete de boi din Boemia, deci înainte de răfuiala cu dacii, este arbitrară. După aceea Caesar nu mai face amintire de boi la Dunărea de mijloc, direct nemaifiind atestați de nici un alt izvor antic.

După această biruință asupra boilor și a tauriscilor drumul dacilor era deschis spre inima Europei centrale. Înaintarea lor era firesc să provoace îngrijorare în rindurile celorlalte populații celtice și germanice mai dinspre apus. Despre această înaintare a dacilor pe timpul lui Burebista până la hotarele germanilor, ale căror ținuturi ei au și început să le devasteze, face mențiune Iordanes (XI, 67): *Cuius consilio (al lui Deceneu) Gothi (sc. dacii) Germanorum terras, quas nunc Franci obtinent, populati sunt.* Are deci deplină dreptate C. Jullian când afirmă că la un moment dat se putea crede că cei doi mari conducători de pe atunci, Burebista al dacilor și Ariovist al suebilor, se vor ciocni în cimpurile Dunării¹. Tocmai spre a face față pericolului din partea dacilor, celții din Noricum, amenințați de înaintarea furtunoasă a dacilor, caută și obțin alianța lui Ariovist, dându-i în căsătorie pe sora regelui lor Voccio². Totuși ciocnirea între cei doi mari conducători nu a mai avut loc, fiecare dintre ei îndreptându-și acțiunile în alte părți, Ariovist spre Gallia, Burebista spre sudul Dunării și spre orașele grecești de la Pontul Euxin.

Direcția de înaintare a dacilor spre vest este indicată și de îngroparea mai multor tezaure de monede celtice de-a lungul Dunării, de la cotul spre sud al fluviului, mai sus de Budapesta, până la Viena: Tötöfalu, pe insula Szentendre³, D. Jahrdorf, Réca, Stupova, Bratislava și Simmering, lângă Viena, sint principalele localități cu descoperiri de monede de ale boilor⁴. Îngroparea acestor tezaure este fără îndoială în legătură cu înaintarea de-a lungul Dunării a dacilor în timpul luptelor cu boii și cu tauriscii. Tot cu acest prilej credem că au ajuns în Dacia, probabil ca pradă de război, monedele boice, de aur sau de argint, din seria emisiunilor mai noi, pe care le cunoaștem din mai multe localități din Transilvania, Oltenia și Muntenia⁵. Descoperirea de monede de ale boilor și la est de Carpați și mai ales tezaurul inedit de la Tămădăul Mare, pe Mostiștea (nu departe de București)⁶, sint o indicație că Burebista încă la această dată reușise să-și asigure sprijinul triburilor getice, incluse de pe acum în marea uniune de triburi pe care o alcătuisese.

Rezultatul luptelor împotriva boilor a însemnat o înfrângere definitivă a acestei seminții celtice. Strabo (vezi mai sus) vorbește de exterminarea lor totală ceea ce este o exagerare, obișnuită la autorii antici. Dovadă este

¹ C. Jullian, *op. cit.*, p. 154.

² C. Jullian, I, 53, 4: *Duaefuerunt Ariovisti uxores, una Sueba natione. . . , altera Norica, regis Voccionis soror, quam in Gallia duxerat, a fratre missam.* Interpretând greșit acest pasaj din Căesar, A. Grenier, *Les Gaulois*, 1945, p. 132 și 380 afirmă că dacii care pe la anul 60 ajunseseră până la marea în crucișare de drumuri a Europei dintre Viena și Passau, urmau să încheie cu germanii lui Ariovist, în detrimentul celților, o alianță bazată pe căsătoria șefului german cu una dintre fiicele lui Burebista.

³ Gy. Aldor, *A tötöfalusi kelta éremlelet*, în « Num. Közl. », III, 1904, p. 55—61.

⁴ R. Paulsen, *op. cit.*, p. 103—127.

⁵ Lista descoperirilor la R. Paulsen, *op. cit.*, p. 111 și B. Mitrea, în « Eph. Dacoromana », 1945, X, p. 62, la care se vor adăuga localitățile Costești (r. Orăștie, reg. Hunedoara) cu o monedă de tip Tötöfalu, găsită în cetatea dacă (M. Macrea, în « An. Inst. st. Cl. », II, p. 157 și 160 sq.), Noul (r. Sibiu, reg. Stalin) cu o monedă mare boică de argint purtând legenda *Biatec* (R. Weisskircher, în *Deutsche Forschung im Südosten*, 1943, II, p. 182—5) și Tămădăul Mare (vezi nota următoare).

⁶ Datorez lui B. Mitrea informația despre acest tezaur compus din monede de imitație după tetradrahmele din Thasos și monede boice de argint, cu nume de regi (Biatec, Nonnos etc.).

grupul de 32 000 de boi care emigrează în Gallia. Desființat a fost în schimb pentru totdeauna statul sau uniunea de triburi întemeiată de boi împreună cu tauriscii. O dată cu aceasta boii dispar pentru totdeauna ca neam la Dunărea de mijloc. Cele câteva vagi amintiri care se mai păstrează ulterior despre ei în această regiune¹ nu fac decît să confirme dispariția lor. Nu la fel stau lucrurile cu tauriscii, vecinii și aliații boilor. Se pare că tauriscii, despre care Strabo afirmă de asemenea că au fost nimiciți de daci, sînt numai cei care locuiau în Pannonia, cu toate că o alianță a tauriscilor din Noricum cu boii în lupta împotriva dacilor este posibilă². Chiar dacă dacii ar fi înaintat și pătruns în Noricum, tauriscii de acolo s-au putut salva retrăgîndu-se în munți³. Cert este că și după Burebista celții din Noricum, numiți de acum înainte aproape exclusiv norici, în loc de taurisci⁴, vor juca un rol important în această regiune pînă la cucerirea țării de către romani, așa precum și tauriscii din Pannonia vor continua să fie amintiți de izvoare încă mult timp după aceea⁵. Sub numele de *taurisci*, o seminție a lor este amintită mult mai tîrziu de către Ptolemeu (III, 8, 3) la granițele de nord-vest ale Daciei. Chiar numele regelui Critasiros se pare că re apare pe o monedă descoperită în 1904 la Mallnitzer Tauern, în Alpii Austriei, cu legenda *Gaesatori x Ecritusiri reg(is) fil(ius)*⁶. Dacă identitatea dintre cele două nume ar fi asigurată, am avea atestat prin această monedă un urmaș al adversarului lui Burebista, ca rege în Noricum⁷.

Ca urmare a biruinței asupra boilor și a tauriscilor, dacii au recîștigat teritoriile pierdute mai înainte. Dacia se întindea acum din nou pînă la Dunărea pannonică și mai departe, pe malul stîng al fluviului, în Slovacia de astăzi, pînă la Carpații apuseni și pînă la riul Marus (March). Acestea sînt hotarele dinspre apus ale Daciei pe care le indică clar Caesar (VI, 25, 2—3): (*Hercynia silva*) *oritur ab Helvetiorum et Nemetorum et Rauracorum finibus rectaque fluminis Danubii regione pertinet ad fines Dacorum et Anartorum; inde se flectit sinistrorsus ab flumine, regionibus multarumque gentium in fines propter magnitudinem attingit*. Cum cartea a VI-a a *Comentariilor* lui Caesar nu a fost scrisă mai tîrziu de anul 52 î.e.n.⁸, rezultă că la această dată boii nu mai existau la Dunărea de mijloc, căci numai așa posesiunile dacilor se puteau întinde pînă la granițele cu suebii. Avem deci o dovadă fără echivoc că luptele dacilor lui Burebista cu boii și cu tauriscii au avut loc înainte de anul 52. Că pasajul acesta nu poate fi o interpolare ulterioară în textul lui Caesar, cum bănuia A. Klotz⁹, a dovedit chiar A. Alföldi¹⁰.

¹ Ihm, *R.—E.*, III, 631 sq.; C. Patsch, *Beiträge*, V, 1, p. 44, n. 6; A. Alföldi, *op. cit.*, p. 16 sq.

² M. Fluss, *R.—E.*, V A, 8 sq.

³ C. Jullian, *op. cit.*, p. 145; A. Alföldi, *op. cit.*, p. 16.

⁴ Plinius, *Nat. hist.*, III, 133: *iuxta Carnos quondam Taurisci appellati nunc Norici*.

⁵ M. Fluss, *R.—E.*, V A, 1 sqq.

⁶ W. Kubitschek, *König Ecritusirus*, în «Oest. Jh.», 1906, IX, p. 70—74.

⁷ S-a presupus chiar că Critasiros nu ar fi fost regele boilor, cum îl prezintă Strabo, ci al tauriscilor, vezi A. Alföldi, *op. cit.*, p. 16, cu bibliografia indicată în nota 2 la p. 130.

⁸ L.-A. Constans, *César, Guerres des Gaulois*, I, p. IX.

⁹ *Cäsarstudien*, 1910, p. 51.

¹⁰ A. Alföldi, *op. cit.*, p. 10, n. 3. Ceea ce îl mai neliniștea pe A. Klotz, *loc. cit.*, era menționarea anarșilor alături de daci tocmai prin Slovacia de astăzi, știut fiind că această seminție nu va mai fi amintită decît mult mai tîrziu — și atunci la granițele de vest ale Daciei romane — de către Ptolemeu (III, 8, 3; III, 5, 8) și poate de inscripția *CIL*, III, 8060, de la Almașul Mare, tot în partea de vest a Daciei. Dar exactitatea informației lui Caesar a fost

Aceleași granițe ale Daciei îi sint cunoscute, într-o formă aproape la fel de precisă și lui Strabo, în timpul lui Augustus, cînd dacii se mențineau în granițele dobîndite pe timpul lui Burebista. Geograful grec (VII, 3, 1) arată că țara geților $\eta\ \tau\omega\nu\ \gamma\epsilon\tau\omega\nu\ \gamma\eta$ adică Dacia — începe îndată după aceea a suebilor, mai întii ca o fișie îngustă de-a lungul Istrului, apoi pînă la culmile pădurii hercynice¹, după care se întinde spre nord pînă la tyrageți².

În schimb mai tîrziu, în a doua jumătate a sec. I e.n., Plinius (IV, 80) cunoaște în cîmpiile și șesurile dintre Dunăre și pădurea hercynică, pînă la Carnuntum și pînă la hotarele germanilor, pe iazygii sarmați, în timp ce dacii ocupă munții și pădurile, fiind împinși de iazygi pînă la riul Pathissus (Tisa), de la riul Marus sau Duria, care îi despărțea de suebi și de regatul vannian: *Superiora autem inter Danuvium et Hercynium saltum usque ad Pannonica hiberna Carnunti Germanorumque ibi confinium campos et plana Iazyges Sarmatae, montes vero et saltus pulsi ab his Daci ad Pathissus amnem a Maro, sive Duria est a Suebis regnoque Vanniano dirimens eos.* Deși situația se schimbase prin așezarea iazygilor în cîmpia dintre Dunăre și Tisa, Plinius concordă cu Caesar și Strabo prin faptul că el știe că pe vremuri dacii se învecinau cu suebii.

Luarea în posesiune din nou de către daci a teritoriilor pînă la Dunăre și mai departe pînă în Slovacia de vest, unde ei rămîn stăpîni timp de aproape un secol, a lăsat urme și în cultura materială dezvoltată în aceste ținuturi în epoca Latène-ului tîrziu. Produse de caracter incontestabil dacic, îndeosebi ceramice, recunoscute ca atare de arheologii maghiari, au fost constatate în așezarea eraviscă de la Tabán, la poalele dealului Gellért, ca și în așezarea de la Békásmegyér, din apropierea Budapestei³. Prezența lor acolo face dovada așezării pentru un timp oarecare a dacilor pe malul drept al Dunării pannonice⁴. Caracteristicile tipologice ale unora din aceste produse, a căror răspîndire mai generală chiar în Dacia are loc tocmai începînd cu epoca lui Burebista, pledează pentru datarea lor în vremurile de după luptele cu boii, adică după anul 60 î.e.n. — nu eventual în deceniile anterioare, cum socotea posibil A. Alföldi — ceea ce concordă cu datarea relativ tîrzie, spre sfîrșitul erei vechi și începutul celei noi, a cuptorului de ars vase de la Békásmegyér⁵.

O dată cu victoria asupra boilor și a tauriscilor și cu recîștigarea ținuturilor pînă la riul Marus, dacii ajung din nou puternici, iar Burebista unul dintre cei mai mari conducători din Europa răsăriteană. Totuși el nu era încă

confirmată de textul elogiului lui M. Vinicius, generalul lui Augustus (Dessau, *I.L.S.* 8965; A. Premerstein, «Oest. Jh.», 1904, VIII, 227 sqq., XXVIII, 1933, p. 140 sqq., XXIX, 1934, p. 60 sqq.), care menționează din nou pe anarți, alături de cotini, osi și alte seminții celtice, ca aliați ai dacilor, tot undeva în nord-estul Pannoniei. Cf. C. Patsch, *Beiträge*, V, 1, p. 104 sqq.; A. Alföldi, *op. cit.*, p. 36 sqq.; C. Daicoviciu, *op. cit.*, p. 57. n. 1, cu bibliografia citată acolo. La granițele de vest ale Daciei romane, unde îi cunoaște Ptolemeu, anarții au fost împinși abia o dată cu așezarea iazygilor în cîmpia maghiară, probabil împreună cu tauriscii (vezi mai sus).

¹ La Strabo, ca și la Caesar, pădurea hercynică înseamnă Carpații, nu munții Boemiei, ca la autorii mai vechi.

² Și în alte locuri (VII, 3, 13; VII, 5, 1) menționează Strabo pe daci ca vecini ai germanilor.

³ L. Nagy, Békásmegyéri késői La-Tène fazekaskemencze, în «Arch. Ert.», 1942, s. III, vol. III, p. 162—172. Cf. și A. Alföldi, *op. cit.*, p. 10 sq.

⁴ A. Alföldi, *op. cit.*, p. 11.

⁵ L. Nagy, *op. cit.*, p. 168.

zează că Augustus Caesar e cel care a trimis o armată împotriva lor (ἐπ'αὐτοῦς), adică împotriva dacilor. Strabo are cunoștință de planul lui Caesar de a porni cu război împotriva geților (VII, 3, 5), așa încit numai la acest eveniment s-a putut referi pentru a preciza data morții lui Burebista.

Cît privește expediția întreprinsă de Augustus împotriva dacilor prin anii 35—34 î.e.n., la care se referă A. Alföldi, ea nu pare să fi avut loc în realitate, pentru că nu rezultă nici din pasajul discutat din Strabo, nici din alte izvoare. Dimpotrivă, nu mult după această dată, probabil în preajma luptei de la Actium din anul 31 î.e.n., Augustus e acuzat de către Antonius că s-ar găsi în raporturi foarte strînse cu regele Cotiso (Suetonius, *Aug.*, 63). În schimb, acțiuni de mare amploare întreprinse de romani împotriva dacilor sînt cunoscute, pe timpul lui Augustus, mult mai tîrziu, poate prin anii 11—10 î.e.n., cînd operațiunile militare se desfășoară chiar pe pămîntul Daciei și dacii suferă înfringeri la ei acasă. Biruințele sînt glorificate de însuși Augustus (*Res gest.*, c. 30). Evenimentele îi sînt cunoscute și lui Strabo (VII, 3, 12, 13). La ele se referă fără îndoială geograful din Amaseia și în a doua parte a pasajului discutat (VII, 3, 11), în care se arată tocmai că Augustus a trimis o armată împotriva dacilor, care erau împărțiți în cinci părți. Expresia καὶ δὲ καὶ νῦν ar sugera chiar că lucrurile s-au întîmplat pe cînd Strabo se găsea probabil la Roma și își scria opera, ceea ce, cu toată incertitudinea în privința timpului alcătuirii *Geografiei* sale, se potrivește mult mai bine cu împrejurările din jurul anului 10 î.e.n., decît cu evenimentele din anii 35—33 î.e.n., care au avut ca scop pacificarea Illyricului, mai ales că după cite se pare opera geografică a lui Strabo era în cea mai mare parte terminată pe la anul 7 î.e.n., (cf. *R.—E.*, IV A, 90), în timp ce prin anii 35—34 î.e.n. nu se știe dacă *Geografia* a început să fie scrisă. Astfel stînd lucrurile, evenimentele din jurul anului 10 î.e.n. sînt, într-adevăr, mult prea îndepărtate pentru ca Strabo să se fi putut referi la ele spre a fixa data morții lui Burebista.

Un alt argument în sprijinul teoriei sale, A. Alföldi îl găsește într-o monedă mică boică de argint, cu numele *Biatec*, care ar constitui ultimul indiciu de viață al « statului » boilor la Dunărea de mijloc. Moneda reproduce pe avers capul Sibyllei, de pe un denar roman de-al lui T. Carisius, din anul 45. Acest denar nu putea fi imitat de către boi decit cel mai curînd în cursul anului 44. De aici se trage concluzia că la această dată boii nu erau încă nimicîți, iar Burebista trăia încă¹. Am arătat însă cu alt prilej (vezi nota 7 de la p. 122) că moneda în chestiune, citată și reprodușă de Alföldi după R. Paulsen², nu este autentică. Analizînd această monedă, cunoscută într-un singur exemplar, fără loc precis de descoperire, autorul studiului despre monedele boilor o declară falsă. De aceea ea nu poate fi luată în considerare pentru a face din ea un argument hotărîtor în rezolvarea unei probleme istorice, cum este aceea pe care o discutăm.

Lipsit de semnificație este și argumentul scos dintr-o știre păstrată la Caesar (*De bell. civ.*, I, 18, 5) referitoare la ajutorul de 300 de călăreți trimis de norici în anul 48 lui Caesar în lupta împotriva lui Pompeius: *equites ab rege Norico circiter trecenti*. Din această știre se trage concluzia,

¹ A. Alföldi, *op. cit.*, p. 15 sq.

² R. Paulsen, *op. cit.*, p. 78 și 97, cu pl. 35, nr. 829.

după K. Müllenhoff¹, că la data menționată tauriscii, deci implicit și boii, nu ar fi fost încă nimiciti². Dar despre o nimicire totală a tauriscilor de către daci am arătat că nu putea fi vorba și cu atât mai puțin despre dispariția în general a celților din Noricum, care își vor păstra supremația lor politică în acea regiune pînă la cucerirea romană pe timpul lui Augustus.

În sfîrșit, credem că tabloul circulației monetare înfățișat de A. Alföldi prezintă unele incongruențe, care îl fac în parte neverosimil istoricește, de aceea, fără a avea pretenția de a da soluții definitive, ne permitem să facem unele observații și să expunem în câteva cuvinte unele puncte de vedere proprii în problema circulației monetare de la Dunărea de mijloc pe la jumătatea sec. I î.e.n. În primul rînd, dacă într-adevăr monedele eraviscilor — ne referim la cele cu legenda *Ravis(ci)* sau *Iravisci*, deci sigur aparținătoare acestei populații³ — au fost emise între anii 60—40 î.e.n., ceea ce pare destul de sigur stabilit, atunci monedele boilor, pînă la cele mai recente emisiuni, trebuie să fie anterioare anului 60, deoarece monedele eravisce se deosebesc de toate monedele celtice care au circulat în acea regiune nu numai prin faptul că imită direct denarii romani, ci și pentru că sînt bătute chiar după sistemul ponderal roman⁴. Baterea lor dovedește existența unei oarecare organizații politice independente a eraviscilor⁵, pe care nu ar fi putut să o aibă pe vremea supremației boilor. Lipsa monedelor boice în partea de nord-est a Pannoniei în perioada de după anul 60 pledează de asemenea împotriva contemporaneității celor două categorii de monede⁶. Compoziția unora dintre tezaure, cum este cel de la Lágymányos, de la piciorul dealului Gellért, pe teritoriul Budapestei, în care monedele eravisce apar împreună cu denarii romani, mergînd pînă la Augustus⁷, este un alt indiciu că de fapt monedele eravisce sînt mai recente decît cele ale boilor.

Înainte de anul 60, în regiunea Budapestei au circulat monedele locale de tip Tôtfalu — atribuite de A. Alföldi tot eraviscilor⁸, în timp ce E. Gohl credea că aparțin azalilor⁹, iar R. Paulsen le încadra, nu fără temei, în emisiunile boilor¹⁰. Aceste monede se datează în jurul anului 70 î.e.n.¹¹. Contemporane sau cu puțin ulterioare și în orice caz în de aproape înrudite tipologic cu acestea sînt monedele mici de argint de tipul Simmering¹², care reprezintă ultimele emisiuni ale monetăriei boilor. Celelalte tipuri monetare, piesele mari de argint și monedele de aur, sînt mai vechi, adică din deceniul al optulea al sec. I î.e.n.

¹ *Deutsche Altertumskunde*, III, 1892, p. 152.

² A. Alföldi, *op. cit.*, p. 15.

³ A. Alföldi, *op. cit.*, p. 29 sqq., cu pl. III—V și bibliografia citată p. 26, n. 98.

⁴ *Ibidem*, p. 29.

⁵ *Ibidem*, p. 32.

⁶ Greșit citează A. Alföldi, *op. cit.*, p. 45, după V. Pârvan, *Getica*, 603, o monedă eraviscă la Costești, care ar putea constitui un indiciu de legături comerciale sau de altă natură între daci și eravisci pe timpul stăpînirii boilor. Moneda în chestiune este de fapt de tipul Tôtfalu, deci mai veche, vezi M. Macrea, în «An. Inst. st. Cl.», 1933—5, II, p. 157 și 160.

⁷ E. Gohl, *A budapesti eraviszkus éremlelet*, în «Num. Közl.», 1902, I, p. 17—45; cf. A. Alföldi, *op. cit.*, p. 33, cu n. 113.

⁸ A. Alföldi, *op. cit.*, p. 26 sqq.

⁹ «Num. Közl.», XII, 1913, p. 51.

¹⁰ R. Paulsen, *op. cit.*, p. 99 sqq.

¹¹ K. Pink, *Die Münzprägung der Ostketten und ihrer Nachbarn*, 1939, p. 109 și 125; A. Alföldi, *op. cit.*, p. 29.

¹² R. Paulsen, *op. cit.*, p. 101; K. Pink, *op. cit.*, p. 109 sq. și 124.

Îngroparea numeroaselor tezaure de monede celtice de-a lungul Dunării, din regiunea Budapestei pînă la Viena, înseamnă și sfîrșitul brusc al emisiunilor de monede boice.

Din cele arătate mai sus rezultă, în concluzie, că nu există motive întemeiate pentru a deplasa spre sfîrșitul domniei lui Burebista data la care au avut loc luptele dacilor cu boii și cu tauriscii. Dimpotrivă, toate argumentele istoricește valabile ne fac să credem că aceste lupte nu au putut avea loc decît în jurul anului 60 î.e.n., așa cum interpretarea justă a pasajului din Strabo ne obligă să rămînem la părerea că moartea lui Burebista s-a întimplat cam în același timp cu uciderea lui Caesar la idele lui martie ale anului 44.

Biruința asupra boilor și a tauriscilor a deschis posibilitate lui Burebista de a purcede la alte acțiuni de și mai mare amploare — în sudul Dunării și în est, împotriva orașelor grecești de la Pontul Euxin — și de a desfășura o politică în stil mare în condițiile acelor timpuri.

În anul 48, psephisma de la Dionysopolis îl înfățișează pe Burebista ca pe « cel dintîi și cel mai mare dintre regii din Thracia, stăpînind tot ținutul de dincoace și de dincolo de fluviu ». În această situație el duce tratative, prin mijlocirea lui Akornion, cu Cn. Pompeius, înainte de lupta de la Pharsalus. E foarte probabil că la această dată Burebista își încheiase toate marile sale cuceriri ¹.

Dar după lupta de la Pharsalus, Burebista se menține în expectativă, ne mai întreprinzînd nici o acțiune. C. Patsch explica această pasivitate prin dificultățile interne care au dus la răsturnarea lui ². Dimpotrivă A. Alföldi e de părere că Burebista era ocupat tocmai în această vreme cu nimicirea ultimilor săi adversari ³.

Noi credem că în acești ultimi ani numai aparent Burebista a rămas inactiv. El a fost anume preocupat de realizarea în grabă a unei opere, nu mai puțin mărețe decît acțiunile militare, pe care o impuneau chiar împrejurările istorice. Burebista a știut fără îndoială să-și facă toate socotelile cu privire la consecințele care puteau să decurgă pentru daci din biruința lui Caesar împotriva lui Cn. Pompeius. Planul de care era preocupat Caesar în preajma morții sale, după cum relatează mai mulți scriitori antici ⁴, de a porni cu război împotriva căpeteniei dace, desigur că nu a rămas un secret pentru Burebista. În această situație el nu avea altceva mai bun de făcut decît să se pregătească pentru apărare. Și într-adevăr, cercetările arheologice au dovedit că începuturile construirii cetăților de piatră din munții Orăștiei se situează cu toată siguranța în epoca lui Burebista. Numeroasele monede din Histria, împreună cu una din Mesambria, descoperite în cetatea de la Costești ⁵ și mai nou în cea de la Piatra Roșie ⁶ nu mai lasă nici o îndoială în această privință. Singurul moment politic care poate explica

¹ C. Daicoviciu, *op. cit.*, p. 47, n. 1.

² C. Patsch, *Beiträge*, V, 1, p. 51 sq.

³ A. Alföldi, *op. cit.*, p. 9. Nemicirea boilor ar fi avut loc totuși mai tîrziu, pe la 40, ceea ce slăbește chiar valoarea logică a argumentului.

⁴ Strabo, VII, 3, 5 și 3, 11; Suetonius, *Caesar*, 44 și *Aug.*, 8, 4; T. Livius, *Periochae*, CXVII; Vell. Paternulus, II, 59, 4; Appian, *Illyr.*, 13 și *Bell. civ.*, 110.

⁵ M. Macrea, *Monetele din cetatea dacă de la Costești*, în *An. Inst. st. Cl.*, II, 1933—5, p. 147 sqq. Alte monede histriene s-au descoperit la Costești în săpăturile din 1943 și 1944.

⁶ C. Daicoviciu, *Cetatea dacică de la Piatra Roșie*, 1954, p. 76.

prezența acestor monede pontice în cetățile dacice este domnia lui Burebista, care a stăpinit efectiv orașele grecești de la Pontul Euxin. Tot cercetările arheologice au oferit numeroase indicii despre participarea meșterilor greci la construirea cetăților dacice¹. Pe lângă alte indicii în acest sens, ca fasonarea blocurilor de piatră, caracteristicele profiluri duble de la colțurile bastioanelor, folosirea unor elemente de decor arhitectural, originea pontică a tipului de țigle folosite de daci², literele grecești de pe blocurile de piatră descoperite la Grădiștea de Munte³ și altele, izbitoare este asemănarea, pină la unele detalii semnificative, a zidului dacic de piatră (*murus dacicus*) cu zidul de incintă al orașului Histria, recent descoperit prin cercetările care se execută acolo și datînd din epoca elenistică, cu refaceri de la sfîrșitul acestei epoci și de la începutul epocii romane⁴. Prezența meșterilor greci din Histria și alte orașe pontice în cetățile dacice, la a căror construire ei participă, era posibilă numai după cucerirea acestor orașe grecești, adică după anul 50 și mai ales după 48, cînd activitatea de construcție a lui Burebista va fi fost deosebit de vie.

Se înlătură astfel ultima posibilitate de a data luptele dacilor cu boii și cu tauriscii la sfîrșitul domniei lui Burebista. În același timp devine mai ușor de înțeles cum s-a ajuns la răsturnarea și probabil uciderea lui Burebista. Ultimii săi ani de domnie nu mai ofereau conducătorilor de triburi avantajele prăzilor bogate. Dimpotrivă, marea operă de construcții inițiată de Burebista impunea fără îndoială acestor conducători mărunți și tuturor daco-geților unele sacrificii. De asemenea, întunecarea orizontului politic a putut da din nou friu liber tendințelor separatiste ale conducătorilor de triburi, care au organizat în cele din urmă un complot, căruia i-a căzut victimă Burebista.

БУРЕБИСТА И КЕЛЬТЫ НА СРЕДНЕМ ДУНАЕ

(КРАТКОЕ СОДЕРЖАНИЕ)

Хронология исторических событий времен Буребисты еще не выяснена в достаточной мере. В современной историографии существуют различные мнения, касающиеся хронологической последовательности наиболее важных из этих событий. Разногласия в мнениях происходят главным образом по двум причинам: с одной стороны, самостоятельное, ни с кем не связанное изучение различных событий, а с другой, недостаточное внимание, уделяющееся конкретному изучению самих даков, их интересов, внутреннего развития дакийского общества, освещенного по-новому современными археологическими исследованиями.

¹ Cf. V. Pârvan, *Getica*, p. 481; C. Daicoviciu, *La Trans. dans l'ant.*, p. 63 sqq., «S.C.I.V.», I, 1950, nr. 1, p. 145, 147; C. Patsch, *Beiträge*, V, 2 (*Der Kampf um den Donaauraum unter Domitian und Trajan*), 1937, p. 111, n.3.

² C. Daicoviciu, *Cetatea dacică de la Piatra Roșie*, p. 68, cu fig. 28.

³ C. Daicoviciu, *Așezările dacice din Munții Orăștiei*, 1951, p. 41, cu fig. 28; «S.C.I.V.», II, 1951, nr. 1, p. 118—120, cu fig. 18 și pl. V.

⁴ «S.C.I.V.», V, 1954, nr. 1—2, p. 71 sqq.

Так, одним из самых противоречивых вопросов является вопрос установления даты истребления, по утверждению Страбо, даками времен Бурбисты бойев и тавров под руководством Крестасира.

Что касается более старого мнения, выдвинутого современной историографией, по которому сражения с кельтами Среднего Дуная имели место около 60 г. до н. э., нумизмат Р. Паульсен и историк А. Алфельди пробовали доказать, что эти события, как и смерть Бурбисты, произошли гораздо позже, приблизительно в 40 г. до н. э., а может быть и еще позже.

Для выяснения вопроса, значение которого не сводится лишь к уточнению хронологии этих событий, а от разрешения которого зависит и более правильное понимание политики Бурбисты в целом, автор заново анализирует все данные о сражениях даков с бойями и таврами. Сопоставляя литературные источники с археологическими и нумизматическими данными, он приходит к выводу, что эти события могли иметь место только в начале царствования Бурбисты, около 60 г. до н. э. Эта первая победа даков времен Бурбисты устранила опасность нападения кельтов на западные границы Дакии и открыла путь последующим успехам в борьбе их против римлян и греческих черноморских крепостей, вследствие чего господство даков распространилось до реки Марус, как об этом свидетельствуют Цезарь (VI, 25,2—3) и Страбо (VII, 3, 11). Учитывая, что 6-я книга Цезаря была написана не позже 52 г. до н. э., можно точно рассчитать *terminus ante quem* даты, когда даками были разгромлены бойи и их союзники тавры. По случаю победы — доносного продвижения даков на восток, многочисленные монетные клады кельтов были зарыты вдоль Дуная, от Будапешта, Братиславы и до Вены. Захват даками этой территории доказан и археологией — открытиями подлинных дакийских изделий в районе сегодняшнего Будапешта.

Ни один из аргументов теории Р. Паульсена и А. Алфельди не выдерживает исторической критики. Отрывок из Страбо (VII, 3, 11), говорящий о смерти Бурбисты, был неправильно истолкован А. Алфельди, а бойская монета «Биатек», подражание денарию Т. Кариспуса 45 г. до н. э., фальшива. Исторически правильная датировка бойских монет — период 80—60 гг. до н. э., но никак не позже этой даты, которой начинается выпуск монет эравистов.

Таким образом все доказательства приводят к выводу, что борьба даков с бойями и таврами имела место около 60 г. до н. э., так как правильное толкование отрывка из Страбо заставляет думать, как это утверждают и все современные историки, что Бурбиста умер почти одновременно с Цезарем весной 44 г.

В заключении автор показывает, что в годы после сражения, состоявшегося в Фарсалосе в 48 г., Бурбиста был занят организацией возможно лучшей обороны для защиты против римской угрозы, ставшей для Бурбисты очевидной после победы Цезаря над Помпеем. В последние годы своего царствования Бурбиста стал успешно возводить (что мог бы сделать и раньше) сильные каменные укрепления в Орэштийских горах с помощью греческих ремесленников причерноморских городов, что безусловно доказано археологическими открытиями и находками монет.

BURÉBISTA ET LES CELTES DU MOYEN-DANUBE

(RÉSUMÉ)

La chronologie des événements historiques de l'époque de Burébista n'est pas suffisamment claire. Il existe dans l'historiographie moderne des opinions différentes quant à la succession chronologique des plus importants de ces événements. La différence d'opinions est due à deux motifs: d'une part, l'étude séparée des différents événements et, d'autre part, le fait d'avoir négligé en une bonne mesure de connaître de plus près les Daces eux-mêmes, leurs intérêts et le développement de leur société, que les recherches archéologiques récentes ont éclairé d'une nouvelle lumière.

C'est ainsi que l'un des problèmes les plus controversés est celui de la date à laquelle les Daces de l'époque de Burébista ont détruit, d'après l'assertion de Strabon, les Boïens et les Taurisques conduits par Critasiros.

Contrairement à l'opinion plus ancienne, accréditée dans l'historiographie moderne et selon laquelle les combats avec les Celtes du Moyen-Danube eurent lieu vers l'an 60 avant notre ère, le numismate R. Paulsen et l'historien A. Alföldi ont essayé de prouver que ces événements, de même que la mort de Burébista, auraient eu lieu beaucoup plus tard, vers l'an 40 avant notre ère ou même après.

Pour élucider ce problème, dont l'importance ne se borne pas à préciser la chronologie de ces événements — de sa solution dépendant également une plus juste compréhension de toute la politique de Burébista — l'auteur analyse derechef toutes les informations concernant la lutte des Daces contre les Boïens et les Taurisques. En confrontant les sources littéraires avec les sources archéologiques et numismatiques, il aboutit à la conclusion que ces événements n'ont pu avoir lieu qu'au début du règne de Burébista, vers l'an 60 avant notre ère. Cette première victoire des Daces de Burébista a écarté le péril celtique des frontières occidentales de la Dacie et a ouvert la voie aux succès ultérieurs remportés sur les Romains et les cités grecques du Pont-Euxin. Comme conséquence, la domination des Daces s'est étendue jusqu'au Marus, fleuve clairement indiqué par César (VI, 25, 2—3) et par Strabon (VII, 3, 11). Etant donné que le livre VI des Commentaires de César a été écrit, au plus tard, en l'an 52 avant notre ère, on peut considérer avoir un *terminus ante quem* certain de la date à laquelle les Boïens et leurs alliés, les Taurisques, furent défaits par les Daces. A l'occasion de l'avance victorieuse des Daces vers l'Ouest, de nombreux trésors de monnaies celtiques furent enterrés le long du Danube, de Budapest jusqu'à Bratislava et même plus loin, jusqu'à Vienne. L'occupation des nouveaux territoires est également attestée par les documents archéologiques, par exemple par la découverte de produits authentiquement daces dans la région de l'actuelle ville de Budapest.

Aucun des arguments de la théorie de R. Paulsen et A. Alföldi ne résiste à la critique historique. Le passage de Strabon (VII, 3, 11) concernant la mort de Burébista a été mal interprété par A. Alföldi et la monnaie boïenne portant le nom de Biatec et imitée d'après un denier de T. Carisius, de l'an 45 avant notre ère, est fautive. L'attribution d'une date, historiquement bien plus vraisemblable, aux émissions monétaires plus récentes des Boïens, conduit aux années 80—60 av.n.è. et non pas après la dernière date, à partir de laquelle commencent les émissions monétaires des Eravisques.

Ainsi, tous les arguments mènent à la conclusion que les combats des Daces avec les Bofens et les Taurisques eurent lieu vers l'an 60 av. n. è., tout comme la juste interprétation du passage de Strabon nous oblige à admettre, ainsi que tous les historiens modernes l'ont affirmé, que Burebista est mort à peu près en même temps que César, au printemps de l'année 44.

Pour terminer, l'auteur montre qu'au cours des années qui suivirent la bataille de Pharsale, en l'an 48, Burebista a été préoccupé par l'organisation d'une défense aussi efficace que possible, afin de pouvoir faire face à la menace romaine, évidente pour Burebista après la victoire de César et la défaite de Cn. Pompée. Au cours des dernières années de son règne, Burebista a entrepris en hâte la construction — qui a pu commencer même avant — des puissantes forteresses de pierre des montagnes d'Orăștie, avec l'aide des artisans grecs des villes pontiques, comme l'ont prouvé sans équivoque les découvertes monétaires et archéologiques.

Expansivitatea gîlilor dace
 a mării, a apărut în
 steana în apărute
1955 C D